

ORST ehk SULTS-MATSI JA KOMMISNÖÖRI VEIDER KOHTULUGU

“Orsti” lugu on tõestisündinud lugu, sest selle tegelased on kõik elanud Holstres. Juhan Kunder (1852. - 1888.a) sündis Holstres, Kovalu talus. Ta oli minu emapoolse vanavanaisa Hain Henno poolvend. Järgneva loo, mis oli Juhan Kunderi poolt Holstre keelemurdes kirja pandud 1874. aastal, on ümber kirjutanud ja säilitanud Leida Pill (sünd. Henno), kes on samuti sündinud Holstre valla Kovalu talus, kuid märksa hiljem. Juuresoleval pildil on noor Juhan Kunder. Jüri Pill

Mõnikõrd võib inimene väikese asja pärast suure kimbatuse sisse saia ja ku ta sis esi viil ka rumal om, sis võib asi viil õige alvass minna. Aga ku inimesel oma tark aru pähen om – või nagu Sults-Mats ütleb, ku tal ää koluva om – sis pääseb ta kergesti kimbatusest jälle ära ja tiib tõisele viil äbu päälegi. Sihansid mihi om aga õige vähä lüüda, sellepärast pias aga inimese, kes esi mette “koluva miis” ei ole, ennast sihanside asja iist oidma. Ma kõnele teile üte luu, kust te esi näida võide, mihast kahju mõni väike asjake tiib ja kuidas üits tark inimene sääl abi lövab, ku tõine mitte määgi ei mõista tetä. Sii asi oli ninda.

Me olime meneveaasta Jaani päeva õhtu Olstre Kiviküla jaanikul. Kiviküla poisi olive maailmatu suure aakuhja ülesse tennu ja poole vaati toopõlut ka tuunu. Mummu Kaarli oli ütsinta lassi õlut manu võtnu: pidu näus õige tore tulema. Lukk-Mats oli viiuli lööjas tellit. Kuuse Piiter oli torupilli manu võttan ja Kommisnöör sarve. Kommisnöör es ole küll kutsut, aga temä oli esi tullu. Ninda arvate ku juba pimesse läits pand Allasse Madis viivle tiguga aakuhja põleme ja Mummu Kaarli lei õlle lassi punni päält ära, rüübas õlut ja õisas esi: “Õissa Jaanipäev!” Ah sa jumal, kuidas nii kuiva aa sääl põleve! Kadaja kübeme särisesivi nagu oles mõni räimi küdsatanu; suitsu pailu es näegi, sest et aa kangesti kuiva olive ja öö ka suitsu karva oli. Kas nii tõise inimese mede tule ära näive, või es näe, sii oli üits kikk, nevä panive oma jaaniku ka põlema. Raassilla mäe pääl, Jänespäral, Kipi tii lahkmele ja Koodioru taga põleve tule ku küünla. Ah sa pime, sii oli ninda ilus vaata, et õige lust oli. Nüüd võtt Lukk-Mats viiuli kotist välja ja nakas timmä, käänt ikki ütte ja tõist pulka ja lõngut esi sõrmega kiili: timm, timm, timm. Vahel tõmmas jälle viiuli loogaga: iiiii - aaaa - iiiii - aaaa. Kuuse Piiter võtt torupilli, pand uue munstüki sisse, käänd ääletoru taga poole ja uut nüüd Matsi; temal oli kergem, sest ega torupill timmist ei taha.

Nagu nii uue aja inimese om, ninda olive ka mede mängumehe. Nevä tahtsive üte kõrrage kikk kolm mängä. Mats üteli, et nevä kolmekesi olevat moosekandi, või pilli kuur. Noh nüüd olive valmis! “Mis lugu me lööme?”, küsk Kommisnöör. “Narva sõa lugu”, üteli Mats. “Ei, lööme parem vanapagana lehepilli lugu,” kitt Piiter, “sii mulle kergem aja.” – “Lööme seda jah,” üteli Kommisnöör kah. Nüüd nakati lüüma. Oh tee pimedede. Küll leive ilusti! Ma ei ole maa päälgi änam sihast mängu kuulu. Küll olen Moskvan ja Pieterpurin ja kes tääb kunn viel ära kännu, aga sihast mängu, nagu Mats, Piiter ja Kommisnöör mängisive, ma mitte es kuule. Mõnikõrd, ku ma üüse üles äräna, tuleb ta kohe miile. Kige elem oli sarve ääl ja viis ikki käus: Tuo ludu, luo ludo, tuo luda luttu! Tuo ludu, luo ludo, tuo luda luttu! Viiuli eli oli just Kaasiku väikse Manni laulu elu muudi. Mõnikõrd just nagu oles viiul kõnelnu ja üitskõrd oli just ninda, et mia tävesti kuuli, kuidas viiul laul: “Üle mõtsa lugu!” Torupill lei jälle sekkä: “Jorr, jorr, jorr, joo jorru, joo jorru, joo jorro!” Nüüd jätsive järgi, Kommisnöör üteli: “Allasse Madis, anna õlle lass siia, kurk kuivab ära.”

Aga ninda pia, ku Madis selle lassi and, nakas Kommisnöör juuma, et ei jäta änam järgi. “Sõge, jäta nüüd meile ka üle”, üteli Mats ja tõmmas esi Kommisnööri kukurt pidi alla poole. Ninda ku ta tõmmas, läits Kommisnööri suu lassi augu mant ära ja lassist juusk õlut ku laginal Kommisnöörile kaala. “Säh, lass!” üteli Kommisnöör ja that Matsile pläugamat pähe panna, aga Mats juusk ära.

Nüüd nakas Kommisnöör põhjama ja üteli kallil õhtul: “Uuta, sa röpü, ku ma su kätte saa, ma su nülli. Üte orsti ma sulle anna ja sii peab orst olema, mihast enne viil ei ole kennigi nännu. Pia sa meelen,

üte orsti sa mu käest saad!” Nüüd ürtjas Mats kaugelt vastu ütleva: “Mis orsti sa annad? Kelle orsti andja sa õige oled?” Kommisnõör ütleva jälle: “Pia sia meelen – üte orsti sa mu käest saad!” – “Keda sa ähvardad! Kas ma su koer ole, või mis sa arvad?” – “Orsti sa saad!” ütleva Kommisnõör viil uuesti. Nüüd ütleva tõise kah: “Kommisnõör, ära ähvarda ninda,” aga Kommisnõör es ütleva muud midagi, kui: “üte orsti sa saad”. 5 Mats sai vihases ja ütleva: “Jumalage! Mia lää ära ja, Kommisnõör, sio kaeba ma kohtusse, küll me sis näeme, mihande sii orst om!” Tõise osative ka viil ja ütleva: “Mats, ära jäta, kaeba kohtusse! Me oleme tunnistaja.”

Nüüd naksive kikk poisi nägelema ja jagelema: üits oli Matsi puult, tõine Kommisnõöri puult. Seni oli tuli ära kistunu ja õlu juudu ja ninda lätsime me kikk pahaste meelega ära. Kodu minnen kuuldi Raassilla mäelt laulu ja pillimängu, Koodi-orun lauldi ning uigati, aga ütsinda mede pidu oli rikut ja sii oli kikk Matsi ja Kommisnõöri süüd. Oles sii Kommisnõör mitte tullu, asi oles ää ollu. Tema oli mineve-aasta jaaniku mann ka riielnu ja sellepärast nii tõise teda es ole kutsund, aga mis sa ära tiit, ku inimene esi tuleb. Minul oli sii üits kikk, kas ta mineve-aasta riiel, või es riidle, aga täo lei ta ilusti sarve. Ja Mats oli ka esi miu arust süüdlane, mis ta tõmbas teda arja pidi. Tõisel oli puhas ame sannast tullan sellan ja nüüd juusk lassist õlut amme pääle, - kus sel Kommisnõöril sii mõskja om ja kas sii ame maast võtta om. Mia ütleva: “Mia ole Kommisnõöri puult, kun me kohtusse lääme, mia tunnista temä puult.”

Jaanipäeval oli kiriku aian kikk täada, et Kommisnõör ja Mats eilä kakelnu. Mõni ütleva viil, et Mats Kommisnõöri poole pääd otsast ära lüünu ja et Kommisnõör Matsi viiuli ära lõhkun, ja et kikk tõise poisi kohtusse minevat. Ja oli ka Mats pimeke Kommisnõöri kohtusse kaevanu. Külakubjas tõi ka miule käsu, et piad riidi mõisan tunnistajas olema. Miu emä eitusi ära, küsis miu käest; et Juhan, kas sia ka kaklid, või mis sa säääl teid? Mia ütleva: “Sõge, es kakle! Miu kutsuti pallalt tunnistama.” Noh, ää küll, me mõtlime nüüd kikk, et kellele sii kohus nüüd mõistse, kas Matsile või Kommisnõöri. Titruku ja naise ütleva, et kommisenõör saab pessa, mis ta ähvart.

Mehe ütleva, et Mats saab pessa, mis ta Kommisnõöri arja pidi kisk. Mia arvasi: ei tule sest kohtukäumisest midagi vällä! Kohtumehe ütleva: tii teite ise nalla, mis kohut te otsite. Karjapoiss Jaak ütleva jälle: Kohus mõist ikki Kommisnõöri – tema viib kirjutajale meelehääd ja annab kohtumehele viina, või tema ei tää, kudas kohut kävas. Juba oli nellapäev kähen. Miul es ole küll midagi süüdu, aga sellegi pärast oli nagu irm, edimest kõrda mõisa minnä. Mõtli – et kun na talvel Koigu Märti pressive, nõnda ek võiva na miu ka pressi. No ääke küll. Nellapäeva õhtu tuleb Kommisnõör meile ja suur vana rangi pale kähen. Me küsime: “Mis sa selle suure rangi palega tiid?” Tema ütleva: “Ei tii midagi, mul om teda esi vaja. Kovali perenaine, kas siol taariraba om?” Ema ütleva: “Om küll.” – “Anna mulle üits mati-täveke taari raba!” – “Mis sa selle hapu rabaga tiid? Sii es kõlba sigadele”, ütleva emä. Kommisnõör ütleva jälle: “Anna pääle ära, või ta su vaeseks tiib.” Emä ütleva kah: “Kadri, mine tuu sõglage taaritõrrest raba! Täidame ta palve ometi ära.” Kommisnõör võtt raba, ai rangi-pale raba täus ja läits jälle minema.

Me mõtlime kikk, et nüüd om ta kohtu irmu pärast ullus lännu. Esä tuli värati pääl Kommisnõöri vastu, teret ja küsk: “Kus sia selle lige rangipalega lääd?” Tõine ütleva: “Ega sii rangi-pale ei ole; sii om üits tõine kallis asi. Jumalage, Kovali peremiis.” Riidi olime ka kikk Olstre mõisan. Ilus ilmaka, ninda lämi ja lahe nagu sannake. Me olime mõisa ussen puie all mahan ja Kommisnõör oli kah säääl. Temä ütleva, et küll om ää tüüpäaval ninda saksa tetä. Kuuse Piiter ütleva jälle: “Uut, uut, küll sulle täempe saksa tetäs!” – “Kis mulle seda saksa sis tiib?” irvit Kommisnõör.

Nüüd õigas äkki Kasak: “Lukk-Mats, Kommisnõör ja tunnistaja, tulge kohtu ette!” Oh sa eldeke, kuidas sii värin meist läbi käis. Karrasime kikk maast üles ja üits ütleva ikki ütele ja tõine tõisele: mine sina ehen. Riimaku Märt ütleva: “Näe, näe, vitsu viias talli.” Kommisnõör naar vastu: “Sõge poisike, sii

om pääkohtumehe obesa änd, ega see vitsakimp ei ole.” – “Ah änd jah,” üteli nüüd Märt kah. Noh, lätsime nüüd kohtutuppa. Suur panase kaleviga laud oli tuan, kelle mann kohtumehe ja kirjutaja istsive, ja meid kästi keset tuba seisma jääa.

Mia mõtli: “A eldeke, Mats ja Kommisnööor, mis teist nüüd saab!” Pääkohtumiis küsk: “Kuule Kommisnööor, mis pärast sa seda Lukk-Matsi ninda ähvartid?” Kommisnööor: “Mia teda es ähvarti, mia lubasi talle pallalt üte orsti anda.” Pääkohtumiis: “Mispärast sa talle seda orsti lubasid anda?” Kommisnööor: “Tema kisk miu arjapidi ja ai lassist õlut kaala.” Pääkohtumiis: “Mats, kuidas sii asi oli?” Mats: “Mia tei pallalt nalja, aga tema ähvart irmsasti ja lubas miule üte sihast orsti anda, mihast kennigi es ole viil nannu. Pääkohtumiis: “Tunnistajamehe, kas sii om õige, mis nii mehe siin kõnelevi?”

Me ütlime ütest suust kikk: “Õige jah!”, aga Mats oli Riimaku Märdile raha and, et Märt tema poole tunnista ja Märt taht ka Matsi poole tunnista ja üteli: “Ei ole õige!”. Mis pääle ta selle sõna üteli, seda ei tää kennigi. Kohtumehe küssive nüüd: “Märt, mis sul sääli õige ei ole?” Märt üteli: “Matsil om õigus, muud midagi!” Nüüd nakas kirjutaja noorsant ka kõnelema ja üteli: “Noh, Märt, räägi siis sina, kuidas see tüli tuli ja kes süüda'lane on?” Märt ei lausu musta ega valget. “Noh, räägi, räägi!” üteli kirjutaja, “kui sa ei räägi, saad viisteistkümmend pauku vitsu.”

Nüüd tuli Märdile suur irm ja värin pääle ja temake nakas ikkma ja üteli ikuse äälega: “Rääk, rääk, rääk.” Kik nakasiva naarma ja meil tuli ka naar pääle. Märt es tää, mis sii rääkimine om, tema mõtel, et kirjutaja noorsant käsk teda rüaräägu äält teta ja tema nakas ka rääkma. Kohtumiis üteli: “Sia, Märt, ei tää maast ega ilmast midagi. Pea parem suu kinni!” Nüüd küsiti Kommisnööori käest uuesti: “Mis sa ähvartid ja mis pärast sa ähvartid?” Kommisnööor üteli aga ikki: “Mia es ähvarta ja mia es ähvarta! Mia lubasi Matsile pallalt üte orsti anda.” “Mats, kas sa orsti kätte said juba?” küsk viimati kohtumiis. “Es ole kedägi orsti,” üteli Mats. “Või es saa? Kus ta siss jäi?” küsiti Kommisnööor, “eilä õhtu viisi ma orsti teile ja pani siule kirstu kaane pääle.” Mats mõtel raasike ja üteli siss: “Ega sii orst es ole, sii oli üits vana taarirabane rangi pale.” Kommisnööor tei õige tõsitse näo ja üteli: “Noh, sie ep sii orst oli, mis ma sulle anda lubasi. Ma ütli ju, et ma sulle üte orsti anna, mihast enne viil kennigi es ole nannu.” 6 Oh sa eldeke! Kuidas nüüd kohtumehe naarma naksive. Mede poisi es jõuva ka änam naaru kinni pidada, esmalt puristive läbi mokke, siss naksive suure äälega kakastama ikki: ah, ah, aaa! ah, ah, aaa! Viimati üteli pääkohtumiis: “Noh, kohtukäija, nüüd om tede asi lõpetet. Mats om orsti kätte saanu ja nüüd minge teda süüma!” Meie teda küll es lää süüma, aga vällan naarsime, et maa värise. Mats es tää esigi enam, mis ta äbu pärast tei. Kommisnööor üteli ja parast Matsi: “Kae nüüd, kisu viil tõine kõrd arjapidi!”